

cunoașterea de sine¹. Cu alte cuvinte, în centrul vieții universale se află omul, care e începutul și sfârșitul a tot ce există. Pentru cunoașterea eului nostru trebuie să găsim în noi puterea de a ne elibera din înălțuirea lumii materiale și de a ne ridica spre adevărata libertate spirituală. Acest lucru se poate realiza numai pe calea cunoașterii de sine. Ideea eliberării și cunoașterii de sine a intrat în întregime în gândirea lui Al. Hasdeu. O deosebită semnificație în concepția filozofică a lui Skovoroda capătă Biblia, care trebuie interpretată simbolic. Lumea aceasta a simbolurilor constituie, după el, izvorul tuturor cunoștințelor. Pe această cale, Skovoroda ajunge să susțină întințitatea spiritului asupra materiei. La început, spunea el, apare o singură și eternă substanță, spiritul².

În aceea ce privește morala, ea se reduce, în concepția gânditorului ucrainean, la învățătura despre fericire. El susținea că fericirea nu constă în avuții, demnități sau alte situații sociale, ci în cunoașterea de sine. Fericirea nu există decât aici, pe pământ, și calea care ne conduce spre ea este lucrul cel mai important. Un astfel de scop nu poate fi atins decât prin mijlocirea naturii și numai în urma acordului dintre voință și rațiune. Skovoroda spunea că omul poate descoperi fericirea în muncă și în îndeplinirea îndatoririlor față de patrie. În această privință el avea viziunea unei lumi noi, din care să dispară trândăvia, sărăcia, războaiele ș.a. «Munca este mersul viu și neadormit al întregii mașini» — scria Skovoroda³. În lumea concepută de el, toți oamenii trebuiau să muncească.

Dacă sistemul filozofic al lui Skovoroda poate fi socotit progresist față de scolastica evului mediu, cu atât mai mult se poate afirma acest lucru despre opera lui poetică. În poeziile sale el a criticat clasele conducătoare, pe cei bogați și pe clericii care împilau masele populare. Deseori Skovoroda își exprimă protestul împotriva exploatării din timpul său, însă niciodată n-a îndemnat poporul să recurgă la mijloace revoluționare. Dimpotrivă, el preconiza salvarea poporului pe calea pasivă a învățaturii, a cunoașterii de sine⁴.

Skovoroda era însușit de o mare dragoste pentru oamenii simpli, săraci și lipsiți, pe care voia să-i lumineze și să-i înalțe. Însă ideile noi, progresiste, pe care le propovăduia, se împleteau cu idei vechi și patriarhale. Protestele împotriva nedreptăților sociale alternau cu iluziile de a schimba structura societății prin cunoașterea de sine și prin autodesăvârșirea morală. Din acest punct de vedere, idealul lui social e utopic și iluzoriu. Însă viața de pelerin, petrecută de Skovoroda prin satele și orașele din Ucraina, ca și propovăduirea lui caldă și sinceră, au făcut din el o figură ciudată și originală. Din această cauză, versurile lui s-au bucurat de o imensă popularitate. Multe dintre ele au îmbrăcat forma unor legende, care circulau în popor. Sub acest aspect, Skovoroda apare totuși ca o reacțiune firească împotriva nedreptăților din societatea ucraineană din secolul al XVIII-lea⁵. El reprezintă spiritul împotrivirii față de tot ce nu era conform cu legile morale. Skovoroda a fost, în felul lui, un revoltat în mijlocul unei societăți măcinată de profunde contradicții social-economice⁶.

¹ M. Gordijevskij, *Теоретична філософія Г. С. Сковорода*, în «Памяти Г. С. Сковорода», Odesa, 1923, p. 3 și urm.

² D. I. Bagalej și D. P. Miller, *История города Харькова за 250-лет его существования*, Harkov, 1905, vol. I, p. 433, passim.

³ Grigorie S. Skovoroda, *Собрание сочинений*, vol. II, Moscova, p. 324.

⁴ *Очерки по истории...*, p. 285.

⁵ Sergej Jefremov, *Історія українського письменства*, Kiev, 1917, p. 111.

⁶ Vezi bibliografia lucrărilor despre Skovoroda la D. I. Bagalej, *Г. С. Сковорода, український мандрований філософ*, Harkov, 1926, p. 376—393.